

KS. NORBERT WONS

PRAWA I OBOWIĄZKI MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH W EUROPIE

Nauczanie społeczne Kościoła, w którego świetle podjęte zostaną poniższe rozważania, akcentuje jedno ze szczególnych wyzwań współczesności, którym jest zagwarantowanie, urzeczywistnienie i poszanowanie podstawowych praw mniejszości narodowych¹. Nie jest to kwestia dotycząca wyłącznie naszego kontynentu. Jej europejska specyfika polega natomiast na szczególnym sposobie rozumienia i podejmowania problematyki mniejszości narodowych na geograficznym obszarze Europy². Dlatego podjęte w artykule badania kon-

---

Ks. dr NORBERT WONS – adiunkt Katedry Badań nad Integracją, Instytut Ekumenizmu i Badań nad Integracją, Wydział Teologiczny UO; adres do korespondencji: ul. Kraszewskiego 7-9, 45-011 Opole.

¹ Por. RM nr 37; J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości warunkiem pokoju* [nr 1-10 – Papieskie Orędzie na XXII Światowy Dzień Pokoju], OsRomPol 9(1988), nr 12, s. 1; t e n ż e, *Poszanowanie sumienia każdego człowieka warunkiem pokoju* [Wprowadzenie, pkt. 4, 6 – Papieskie Orędzie na XXIV Światowy Dzień Pokoju, 8 grudnia 1990], w: *Orędzia Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. J. Jękot, P. Słabek, t. I, Kraków 1998, s. 114; J. G a r - g i t t e r, *Christliche Grundlagen der Gemeinschaftsordnung in Südtirol, 1960*, w: *Kirche und ethnische Minderheiten. Dokumente der Ortskirchen aus Zentral- und Westeuropa*, Hrsg. K. Egger, Brixen 1997 (dalej cyt. – Egger-Dokumente), s. 46-47.

² Por. J. W i l l e b r a n d s, *Die Einheit Europas und die Verpflichtung zum Engagement in der Ökumene. Referat auf der fünften Europäischen Ökumenischen Begegnung in Santiago de Compostela vom 13.-17. 11. 1991*, w: *Die katholische Kirche und das neue Europa. Dokumente 1980-1995*, Hrsg. J. Schwarz, Tl. 1-2, Mainz 1996 (dalej cyt. Schwarz-Dokumente), Tl. 2, s. 641; M. S. C o p e l a n d, *Minorities*, w: *The new Dictionary of Catholic Social Thought*, ed. J. A. Dwyer, Collegeville, Minnesota 1994, s. 611; A. M i c h a l s k a, *Pracownicy-migranci jako „nowa” mniejszość narodowa*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 6(1997), z. 1, s. 116; R. K u ź n i a r, *O prawach człowieka. Idee, instytucje, praktyka*, Warszawa 1992, s. 143-144. Przyczyną tej specyfiki jest między innymi to, że narody w swej klasycznej postaci są zjawiskiem europejskim. W czasach nowożytnych doszło bowiem w Euro-

centrują się na kontynencie europejskim. Są one próbą odpowiedzi na następujące pytania: dlaczego mniejszości narodowe należy chronić prawem? Czy wśród licznych praw mniejszości mają one również uprawnienie do autonomii? Jakie obowiązki powinny wypełniać mniejszości?

1. UZASADNIENIE KODYFIKACJI PRAW MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH

Problem ochrony praw mniejszości narodowych wymaga możliwie szybkiej i skutecznej międzynarodowej regulacji prawnej, co wynika z obserwacji sytuacji mniejszości w ostatnich dziesięcioleciach³. Dlatego za jedną z podstawowych zasad, jaką należy zachowywać celem osiągnięcia stałego i trwałego pokoju, uznaje Stolica Apostolska szacunek i przestrzeganie praw mniejszości narodowych. Magisterium Kościoła uznaje poszanowanie słusznych praw oraz obowiązków mniejszości i większości narodowych za swój podstawowy obowiązek⁴. Nauczanie Kościoła podkreśla, że poszanowanie

---

pie do wytworzenia się „nowoczesnej świadomości narodowej” i „nowoczesnych narodów”, których wysiłki zmierzające do uzyskania pełnej niepodległości politycznej w postaci własnego państwa mają charakter trwałe i masowy. Por. A. C a s a r o l i, *Die Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa. Vorlesung anlässlich der Verleihung der Ehrendoktorwürde der juristischen Fakultät der Universität Parma am 17. 3. 1990*, Schwarz-Dokumente, Tl. 1, s. 444-445; G. J a n u s z, *Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie*, Warszawa 1995, s. 14-17; J. T u r o w s k i, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin 1994, s. 152-153, 159-161.

³ Por. K u ź n i a r, dz. cyt., s. 142; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych, *Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 1994*, red. B. Berdychowska i in., Warszawa 1995, s. 34-35.

⁴ Por. P i u s XII, *Fünf Grundbedingungen eines dauerndhaften Völkerfriedens. Weihnachtssprache an das Kardinalkollegium: 24. Dezember 1939*, w: *Aufbau und Entfaltung des Gesellschaftlichen Lebens. Soziale Summe Pius XII*, Hrsg. von A. F. Utz, J. F. Groner (dalej cyt. – Utz-Groner), Bd. II, Freiburg 1954, s. 1878; J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 1-10, 12-15], s. 32; t e n ż e, *Narody Europy muszą odnaleźć wspólne wartości, które są podstawą pokoju. Do Korpusu Dyplomatycznego, Budapeszt 17. 08. 1991* [nr 5], OsRomPol 12(1991) nr 9-10, s. 13; t e n ż e, *Le Credenziali del primo Ambasciatore della Repubblica Slovacca. „È importante che i rapporti diplomatici affondino le radici in più profondi e duraturi legami di cultura e di fede”*, Lunedì 4 luglio [nr 2], „Insegnamenti di Giovanni Paolo II” (dalej cyt. – IGP), 17(1994), nr 2 (Luglio-Dicembre), s. 10; t e n ż e, *Il discorso durante l'incontro conclusivo del pellegrinaggio apostolico a Zagabria. „Abbate l'audacia del perdono e dell'accoglienza! Liberare il cuore da sentimenti di vendetta”*, Domenica 11 settembre [nr 4], IGP 17(1994), nr 2 (Luglio-Dicembre), s. 294; t e n ż e, *Šaštín: Il discorso alla Conferenza Episcopale della Slovacca. La chiesa deve essere modello trasparente di servizio disinteressato, di dialogo e di forte tensione morale*, Sabato 1 luglio [nr 7], IGP 18(1995), nr 2 (Luglio-Dicem-

wszystkich niezbywalnych praw człowieka oraz praw narodu leży u podstaw dojrzałego ładu życia narodowego i państwowego, a jakiegokolwiek ich zagrożenie czy naruszenie jest pogwałceniem osoby ludzkiej⁵. Papież Jan Paweł II ukazuje, że tylko „w oparciu o pełne poszanowanie praw ludzi i narodów – pełne poszanowanie! – można będzie zbudować przyszłość, pokój i pojednanie w Europie i na świecie”⁶. Nauczanie Kościoła akcentuje konieczność integralnej ochrony wszystkich kategorii praw człowieka, która gwarantuje rzeczywiste i pełne poszanowanie poszczególnego prawa⁷. Papież Jan Paweł II podkreśla, „że żadne z praw ludzkich nie jest zabezpieczone, jeżeli nie staramy się chronić wszystkich jednocześnie. Kiedy godzimy się biernie z łamaniem któregokolwiek z podstawowych praw człowieka, zagrożone zostają wszystkie pozostałe. Niezbędne jest zatem całościowe podejście do kwestii ludzkich praw i zdecydowana wola ich obrony. [...] Integralne przestrzeganie praw człowieka jest najpewniejszą drogą do zbudowania trwałych relacji między państwami”⁸. Papież nie zgadza się z sytuacją, w której chociażby jeden człowiek został pozbawiony swych podstawowych praw. Dlatego Magisterium Kościoła akcentuje konieczność uświadamiania, uznania i poszanowania praw mniejszości narodowych. Zagwarantowanie i poszanowanie praw mniejszości narodowych jest integralną częścią chrześcijańskiej wizji

---

bre), s. 10-11; t e n ż e, *La visita del Presidente della Lituania. Quelle croci inualzate dal popolo sulla collina di Šiauliai testimoniano il coraggio di costruire un avvenire migliore, Venerdì 2 dicembre* [nr 5], IGP 17(1994), nr 2 (Luglio-Dicembre), s. 968; Die Bischöfe von Katalonien, *Christliche Wurzeln Kataloniens*, Egger-Dokumente, s. 137-138; J. G a r g i t t e r, *Christliche Grundlagen der Gemeinschaftsordnung*, s. 42-46; A. A ñ o v e r o s, *Diritti delle minoranze, „Il Regno-Documenti”* 1974, nr 4, s. 214-215.

⁵ Por. CA nr 44, 47; J a n P a w e ł I I, *Oreddie wygłoszone do Organizacji Narodów Zjednoczonych (Nowy York, 2 października 1979)* [nr 7, 13], w: *Dokumenty Nauki Społecznej Kościoła*, cz. 2, red. M. Radwan, L. Dyczewski, L. Kamińska, A. Stanowski, wyd. 2. zm., Rzym-Lublin 1996 (dalej cyt. – DNSK), s. 122, 126-127; t e n ż e, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO (Paryż, 2 czerwca 1980)* [nr 4], DNSK, cz. 2, s. 138; t e n ż e, *Żywy symbol woli życia i suwerenności. Przemówienie wygłoszone z okazji czterdziestolecia bitwy o Monte Cassino (Rzym, 17 maja 1984 r.)* [nr 5-6], DNSK¹, cz. 2, s. 343; t e n ż e, *Le Credenziali del primo Ambasciatore della Repubblica Slovacca* [nr 2], s. 10; t e n ż e, *La visita del Presidente della Lituania* [nr 5], s. 968.

⁶ *Żywy symbol woli życia i suwerenności. Przemówienie wygłoszone z okazji czterdziestolecia bitwy o Monte Cassino (Rzym, 17 maja 1984 r.)* [nr 3], DNSK¹, cz. 2, s. 342.

⁷ Por. F. J. M a z u r e k, *Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła (od papieża Leona XIII do papieża Jana Pawła II)*, Lublin 1991, s. 224-230.

⁸ *Poszanowanie praw człowieka warunkiem prawdziwego pokoju – Papieskie Oreddie na XXXII Światowy Dzień Pokoju* [nr 3, 12], OsRomPol 20(1999), nr 1, s. 4-5, 8.

Boga, człowieka i całej społeczności międzynarodowej. Ochrona prawna mniejszości wiąże się ściśle z preferencyjną opcją Kościoła na rzecz ubogich i słabych⁹.

Zarówno w nauce społecznej Kościoła, jak i w systemie prawa międzynarodowego prawa mniejszości narodowych uznaje się za część powszechnych, nienaruszalnych i niezbywalnych praw człowieka. Obydwie kategorie pozostają więc w stosunku do siebie w oczywistej więzi oraz w bezsprzecznym sprzężeniu zwrotnym¹⁰. Dlatego w dokumentach Kościoła i różnych organizacji międzynarodowych na ogół nie wymienia się *expressis verbis* praw mniejszości narodowych. Rzadko też uzasadnia się je osobno, gdyż przyjmuje się, że są one jednym z ważniejszych elementów praw człowieka, na których się zasadzają i w których kontekście często się je omawia¹¹. Ponieważ człowieka należy ujmować całościowo, a nie sprowadzać do jednego wymiaru, dlatego prawa mniejszości narodowych wraz z całością praw człowieka odnoszą się do zaspokojenia podstawowych potrzeb człowieka, takich jak: korzystanie z wolności i bezpieczeństwa osobistego, możliwość swobodnej deklaracji narodowości czy utrzymywanie stosunków społecznych z innymi, na każdej płaszczyźnie i w każdej dziedzinie¹². Ochrona praw mniejszości narodowych należy więc do systemu ochrony praw człowieka¹³.

---

⁹ Por. J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 4-8], s. 32; t e n ż e, *Narody Europy muszą odnaleźć wspólne wartości* [nr 6], s. 13; Europäische Bischöfe, *Seien wir Zeugen Christi, der uns befreit hat. Aus der Erklärung der Sondersynode für Europa vom 13. 12. 1991*, Schwarz-Dokumente, Tl. 2, s. 682; Die Bischöfe von Katalonien, dz. cyt., s. 138; G a r g i t t e r, *Christliche Grundlagen der Gemeinschaftsordnung*, s. 46-47; A. S c h l e m b a c h, *Prädigt bei der Europa-Wallfahrt des Karlsruher Katholikentages im Dom zu Speyer, 19. 6. 1992*, Schwarz-Dokumente, Tl. 2, s. 748-751; A. Ż a k, *Mniejszości narodowe w nauczaniu społecznym Kościoła*, „Przegląd Powszechny” 1995, nr 2, s. 179.

¹⁰ Por. G i o v a n n i P a o l o II, *La visita del Presidente della Lituania* [nr 5], s. 968; Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych, *Mniejszości narodowe w Polsce*, s. 34-35; W. L e s i u k, *Prawa człowieka a problematyka mniejszości narodowych i etnicznych w Europie Środkowoschodniej*, w: *O człowieka w człowieku – epoka rola nauki, sztuki, techniki i kultury w urzeczywistnianiu tego wyzwania*, red. Z. Łomny, Opole 2000, s. 155.

¹¹ Por. Ż a k, dz. cyt., s. 177-178; W. L e s i u k, *Duńsko-niemieckie doświadczenia w rozwiązywaniu problemów etniczno-narodowościowych na pograniczu z perspektywy polskiej*, Opole 1997², s. 41-42; t e n ż e, *Prawa człowieka a problematyka mniejszości narodowych*, s. 157.

¹² Por. J a n P a w e ł II, *Orędzie ogłoszone do Organizacji Narodów Zjednoczonych* [nr 13], s. 126-127; Ż a k, dz. cyt., s. 178-179.

¹³ Por. F. M a t s c h e r, *Der Schutz der Menschenrechte in Europa*, „Kirche und Gesellschaft” 1999, nr 264, s. 12.

W dokumentach Kościoła kwestia mniejszości narodowych pojawia się głównie w kontekście piętnowania naruszeń praw tych grup oraz przypominania nakazów sprawiedliwości, które są ukonkretnieniem wielu istotnych praw człowieka¹⁴. Mówił o tym wyraźnie papież Pius XII w orędziu radiowym wygłoszonym w wigilię Bożego Narodzenia 1941 r., omawiając podstawy prawdziwie nowego porządku międzynarodowego. Jedną z podstawowych reguł nowego, opartego na zasadach moralnych ładu powinna być według niego niedopuszczalność jakiegokolwiek formy jawnego czy ukrytego ucisku wymierzonego w mniejszości narodowe. Występuje on też przeciwko blokowaniu ich zdolności ekonomicznych oraz ograniczaniu lub eliminowaniu ich naturalnej płodności¹⁵. Podobny kontekst mają również inne wypowiedzi papieży, a szczególnie orędzie Jana Pawła II na XXII Światowy Dzień Pokoju¹⁶. Podejście takie nie świadczy o przewrażliwieniu Kościoła, ale jest uzasadnione tym, że ochrona praw mniejszości uważana jest za słaby, pełen usterek i niedociągnięć rozdział europejskiej historii ostatniego stulecia. Pomimo wielu starań ciągle wiele grup mniejszości znajduje się w niekorzystnej sytuacji. Żyją one nierzadko w cierpieniu i niedostatku, a ich prawa są szczególnie zagrożone i lekceważone¹⁷. Po raz pierwszy w sposób bardziej systematyczny refleksję nad prawami mniejszości narodowych w kontekście praw człowieka podjął Jan XXIII w encyklice *Pacem in terris*. W dokumencie tym papież dopomina się z jednej strony o podjęcie skutecznych starań na rzecz polepszenia sytuacji mniejszości narodowych, o przestrzeganie ich praw. Z drugiej zaś przestrzega członków mniejszości przed często występującą u nich skłonnością do przeceniania wartości swego narodu i przypomina o obowiązkach grup mniejszości wobec innych narodów i całej społeczności międzynarodowej¹⁸. Bardzo zrównoważone podejście do problemu mniejszości narodowych, obecne u Jana XXIII, cechuje nauczanie Kościoła po dzień dzisiejszy¹⁹. Ojcowie Soboru Watykańskiego II w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, dzieląc się ra-

¹⁴ Por. A. Añoveros, dz. cyt., s. 214-216; Żak, dz. cyt., s. 177-178.

¹⁵ Por. Pius XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego Narodzenia 1941 roku* [nr 14], DNSK, cz. 1, s. 253.

¹⁶ Por. PT nr 95, 96.

¹⁷ Por. Jan Paweł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 2], s. 1; E. Górecki, *Prawa mniejszości w stosunkach Kościół – państwo*, „Chrześcijanin w świecie” 1994, nr 2-3, s. 173; Matuscher, dz. cyt., s. 12.

¹⁸ Por. PT nr 96, 97; Żak, dz. cyt., s. 178.

¹⁹ Por. Żak, dz. cyt., s. 178.

dością ze wzrastającej świadomości i dążenia do poszanowania praw mniejszości narodowych, podkreślają równocześnie konieczność lojalności grup mniejszościowych. Lojalność ta wyraża się w wypełnianiu ich obywatelskich obowiązków wobec wspólnoty politycznej²⁰.

Chociaż źródłem uprawnień mniejszości jest zasada godności człowieka, a jako normy moralne obowiązują one niezależnie od prawa stanowionego, to jednak konieczne jest skodyfikowanie ich przez prawo pozytywne zarówno na płaszczyźnie międzynarodowej, jak i krajowej. Szczególnie ważne jest zagwarantowanie praw mniejszości narodowych w konstytucjach państw ich zamieszkania²¹. Stolica Apostolska dostrzega w konieczności gwarantowania praw osoby możliwość skutecznej ich obrony. Już papież Pius XII pisał, że „nienaruszalne prawo człowieka do zabezpieczenia prawnego wynika z samego prawa Bożego; wiąże się z nim zespół konkretnych uprawnień, chronionych przed wszelkimi zakusami arbitralności”²². Zasadę tę przypomniał także papież Jan XXIII w encyklice *Pacem in terris*²³. Podnoszenie reguły tej w dokumentach nie jest jedyną formą wcielania jej w życie społeczności międzynarodowej. Stolica Apostolska angażuje się również w troskę o ochronę praw mniejszości na płaszczyźnie międzynarodowej, współdziałając z organizacjami międzynarodowymi, które są odpowiedzialne za ochronę tych praw. O realizację tej zasady w stosunku do „swoich” mniejszości dopominają się również episkopaty niektórych Kościołów²⁴. Zastosowania powyższej zasady domaga się szczególnie sytuacja tych mniejszości, które nie mają rzecznika swych interesów w konkretnym państwie narodowym. Do przypadków takich należy na przykład mniejszość Romów czy Kurdów. Okazuje się, że traktaty międzypaństwowe gwarantujące prawa mniejszościom stają się czasem przyczyną nierównego traktowania poszczególnych grup

---

²⁰ Por. GS nr 73.

²¹ W praktyce państw europejskich znane są różne typy ochrony osób należących do mniejszości. Ustawa zasadnicza państwa zawiera tylko ogólną zasadę równości wszystkich obywateli bez względu na ich narodowość lub gwarantuje im jeszcze prawo do odrębnej ochrony albo zabezpiecza ochronę konkretnych mniejszości. Por. Ż a k, dz. cyt., s. 179; J a n u s z, *Prawa mniejszości narodowych. Standardy*, s. 11-12.

²² P i u s XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego Narodzenia 1942 roku* [nr 35], DNSK, cz. 1, s. 274.

²³ Por. PT nr 27.

²⁴ Por. *Sprawiedliwości gospodarczej dla wszystkich. Katolicka nauka społeczna a gospodarka USA. List pasterski biskupów amerykańskich* [nr 181, 182, 199, 229, 230], „Życie Katolickie” 7(1988), nr 5, s. 67, 72, 82; Ż a k, dz. cyt., s. 179.

mniejszości. Poszkodowane zostają najczęściej te grupy mniejszości, które nie posiadają *lobby* w postaci państwa pochodzenia czy przynależenia. Bardzo ważne jest, by państwa w swoich ustawodawstwach ogólnych zagwarantowały te same prawa wszystkim mniejszościom narodowym zamieszkującym ich terytorium, niezależnie od ich więzi z innym narodem posiadającym swoją organizację państwową. Układy międzypaństwowe nie traciłyby na ważności, gdyż nadal spełniałyby swoją istotną funkcję regulacji specyficznych i szczegółowych kwestii dotyczących konkretnej grupy mniejszości²⁵. Dlatego Kościół jako „naturalny sprzymierzeniec” mniejszości upomina się szczególnie o prawa tych spośród nich, które są słabsze z powodu zbyt dużego rozproszenia, a w związku z tym i mniejszego stopnia zorganizowania. Pomaga im także w uświadomieniu sobie swojej godności i odpowiedzialności²⁶.

Papież Jan Paweł II podkreśla, że w dzisiejszych społeczeństwach zagadnienie istnienia, a w związku z nim poszanowania mniejszości, stwarza problem ich specyficznych praw i obowiązków²⁷. Uprawnienia mniejszości winny się opierać na ich naturze, która zawiera dwa elementy: różnicujący i jednoczący²⁸. Ukonkretnieniem pierwszego są prawa przysługujące mniejszościom. Uszczegółowieniem drugiego są obowiązki ciążące na tych grupach²⁹. Jan Paweł II ukazuje, że zarówno obowiązki mniejszości, jak i ich uprawnienia wypływają z prawa do własnej tożsamości i obowiązku służenia jedności społeczności, w której żyją i działają. Papież docenia też gwarantowanie praw mniejszościom w wielu państwach Europy, w których dzięki skodyfikowaniu norm grupy mniejszości cieszą się specjalną ochroną³⁰. Stolica Apostolska poświęca sprawie mniejszości narodowych coraz więcej

²⁵ Por. Ż a k, dz. cyt., s. 179-180.

²⁶ Por. P a o l o VI, *Sentano i nomadi la perfetta fratellanza di tutte le genti in Christo*, 26 settembre 1965, Vatican 1966, s. 491-492; G i o v a n n i P a o l o II, *Ai partecipanti al Convegno sulla Pastorale dei Nomadi. Il mondo cambi atteggiamento verso gli Zingari: La tolleranza non basta serve uno spirito fraterno* [nr 1], 9 novembre 1989, IGP 12(1989), nr 2 (Luglio-Dicembre), s. 1194.

²⁷ Por. J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 4], s. 32.

²⁸ Por. P T nr 9; J. B a k a l a r z, *Uniwersalizm a odrębności etniczno-kulturowe w Kościele*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 28(1981), z. 5, s. 143; G ó r e c k i, dz. cyt., s. 172-173.

²⁹ Por. G ó r e c k i, dz. cyt., s. 173.

³⁰ Por. J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 4], s. 32.

uwagi³¹. Wielkie znaczenie w tej dziedzinie ma także zaangażowanie Kościołów lokalnych, które jest istotnym wsparciem i uwiarygodnieniem wysiłków Stolicy Apostolskiej. Wspólnoty te są pewnymi punktami odniesienia dla członków mniejszości szukających opieki i obrony³². W praktyce Kościół spotyka się bowiem z kwestią mniejszości na płaszczyźnie Kościołów partykularnych, najczęściej w diecezji czy też na terenie podległym Konferencji Biskupiej³³.

Skodyfikowanie a następnie przestrzeganie praw mniejszości narodowych jest sprawą niezmiernie wagi dla integracji mniejszości w państwie, dla zachowania pokoju oraz dla integracji całego kontynentu europejskiego. Regulacje prawne stanowią jakby ramy, w obrębie których mniejszości mogą się utrzymać i rozwijać, pozostając w lojalnych stosunkach z większością. Długotrwałe i szeroko zakrojone prace wokół stworzenia odpowiedniego modelu systemu ochrony mniejszości ukazują, że sprawa mniejszości nie jest tylko problemem politycznym, kwestią uznania praw mniejszości i przestrzegania jej obowiązków względem większości. Problemy mniejszości są związane przede wszystkim ze wzajemnym zaufaniem. Dopóki bowiem z jednej strony mniejszość jest przekonana o tym, że większość chce uczynić dla niej jak najmniej i jak najpóźniej, a może nawet planuje jej zasymilowanie, z drugiej strony zaś większość sądzi, że mniejszość nigdy nie będzie zadowolona i ciągle żądać będzie nowych ustępstw, a może nawet zapragnie autonomii – dopóty problemy związane z mniejszościami nigdy nie znajdują zadowalającego rozwiązania. Dlatego nawet najlepsze gwarancje prawne nigdy nie zastąpią potrzeby wypracowania klimatu wzajemnego zaufania i poczucia wspólnoty oraz dążenia do faktycznej integracji. Nauczanie Kościoła pod-

---

³¹ Por. Ż a k, dz. cyt., s. 178.

³² Por. Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego, *Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła w ramach formacji kapłańskiej* [nr 52], 30 grudnia 1988, DNSK, cz. 2, s. 347; G i o v a n n i P a o l o II, *Ai partecipanti al Convegno sulla Pastorale dei Nomadi* [nr 3], s. 1196; A ñ o v e r o s, dz. cyt., s. 214; Ż a k, dz. cyt., s. 180.

³³ Por. G ó r e c k i, dz. cyt., s. 176. Dobrą ilustracją tej tezy i jej potwierdzeniem jest praca Kurta Eggera. Por. K. E g g e r (Hrsg.), *Kirche und ethnische Minderheiten. Dokumente der Ortskirchen aus Zentral- und Westeuropa*, Brixen 1997, s. 9-10, 37-184. Nie oznacza to jednak, że jakkolwiek Kościół partykularny miałby stać się Kościołem narodowym. Stolica Apostolska sprzeciwia się takiej formie Kościoła, będącej zaprzeczeniem jedyne Kościoła Chrystusowego i zdradą wobec misji ewangelizacyjnej Kościoła powszechnego, którą tylko on może wypełnić. Doświadczenie historii wskazuje, że Kościół narodowy nie służy rozwojowi narodu. Cechuje go zaś bezpłodność, duchowa martwota, skrupowanie i ucisk władz świeckich. Por. MBS nr 28.

kreśla, że samo ustawodawstwo, dyplomacja i polityczna taktyka nie wystarczą do wprowadzenia stosunków interetnicznych opartych na sprawiedliwości i równości. Konieczne jest ich wsparcie poprzez całe społeczeństwo. Zadanie to, dotyczące zarówno grup mniejszości narodowych, jak i większości jest wielkim wyzwaniem dla Kościoła. Charakteryzuje się ono ciągłą aktualnością, której powodem są najczęściej negatywne doświadczenia wyniesione z historii³⁴. Ważność zakładania trwałych fundamentów wzajemnego zaufania jako możliwość oddalenia wielu środków zapalnych prowadzących do użycia siły i przemocy dostrzegali już papież Pius XII w kontekście omawiania prawa międzynarodowego oraz podstawowych warunków trwałego pokoju pomiędzy narodami³⁵. Uważał on, że jednym z podstawowych warunków nowego pokojowego porządku pomiędzy narodami jest zwycięstwo nad brakiem ufności i nad nienawiścią³⁶. Tenże papież, omawiając właściwą politykę zjednoczeniową, stwierdza, że również politycy powinni posiadać duże samozaufanie i zdecydowaną odwagę w walce z mocami ciemności, które ciągle próbują wprowadzić rządy przemocy, a które nie sprzyjają pokojowi.

---

³⁴ Por. P T nr 96; O A nr 23; J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 5], s. 32; t e n ż e, *Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXXIV Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2001 r.* [nr 15], OsRomPol 32(2001), nr 2, s. 27; t e n ż e, *Le Credenziali del nuovo Ambasciatore della Repubblica Federale di Jugoslavia. L'impegno per vincere l'ingiustizia e la violenza con il perdono è la strada maestra verso una nuova stagione di pace nel Sud-Est europeo. Giovedì 25 aprile* [nr 3], IGP 19(1996), nr 1 (Gennaio-Giugno), s. 1092; Kärntner Diözesansynode 1971-1972, *Das Zusammenleben der Deutschen und Slowenen in der Kirche Kärntens*, w: *Interkulturelle Verständigung im christlichen Kontext. Der Beitrag der Kirche zum Zusammenleben der slowenischen und deutschen Volksgruppe in Kärnten*, J. Marketz, Hermagoras/Mohorjeva-Klagenfurt/Celovec-Ljubljana-Wien/Dunaj 1994 (dalej cyt.: Marketz-Verständigung), s. 313; E. K a p e l - l a r i, *Hirtenwort des Bischofs zum 10. und zum 26. Oktober, 1992*, w: Marketz-Verständigung, s. 326; L. B e l l o m i, *Das Risiko der Öffnung auf sich nehmen, 1987*, w: Egger-Dokumente, s. 73, 75. Konieczność stworzenia atmosfery wzajemnego zaufania mniejszości i większości oraz jej skuteczność dla pokojowego, zadowalającego i stosunkowo szybkiego rozwiązania kwestii mniejszości można dobrze zaobserwować na przykładzie Południowego Tyrolu. Por. M a t s c h e r, dz. cyt., s. 15-16; J a n u s z, *Prawa mniejszości narodowych. Standardy*, s. 7, 101.

³⁵ Por. P i u s XII, *Fünf Grundbedingungen*, s. 1878; t e n ż e, *Die sittlicher Voraussetzung einer friedlichen Ordnung unter den Völkern. Weihnachtsansprache an das Kardinalkollegium: 24. Dezember 1940*, w: Utz-Groner, Bd. II, Freiburg 1954, s. 1835.

³⁶ Por. P i u s XII, *Politische Aufgaben zur Sicherung eines echten Friedens. Ansprache an Kongreßmitglieder der USA-Regierung: 27. August 1945*, w: Utz-Groner, Bd. II, Freiburg 1954, s. 1960-1961.

W ten sposób będą oni mogli skuteczniej umacniać ludzi dobrej woli³⁷. Duże znaczenie w kształtowaniu i umacnianiu zaufania w stosunkach interetnicznych ma zagwarantowanie i poszanowanie praw mniejszości narodowych.

2. PRAWO MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH DO SŁUSZNEJ AUTONOMII

Nauczanie Kościoła podkreśla konieczność przyznania mniejszościom narodowym praw, które stanowią część powszechnych, nienaruszalnych i niezbywalnych praw człowieka. Najistotniejszym z nich jest prawo do istnienia, z którym powiązany jest zakaz wszelkich przejawów jawnej i ukrytej dyskryminacji. Istotnymi uprawnieniami mniejszości narodowych są także: prawo do partycypacji, do posiadania własnych organizacji i stowarzyszeń oraz prawa kulturowe (prawa językowe, oświatowe, prawo do pielęgnowania i rozwoju własnej kultury, do obecności w mediach, do kontaktów z państwem pochodzenia i innymi grupami konacjonalnymi)³⁸. Uprawnienia te są gwarantowane przez ustawodawstwo wielu państw Europy i nie budzą takich kontrowersji, jak prawo mniejszości narodowych do autonomii.

Kwestia autonomii mniejszości jest sprawą bardzo delikatną i drażliwą. Jednakże jednym z podstawowych żądań wysuwanych przez mniejszości narodowe jest postulat uzyskania określonej formy autonomii³⁹. Nauczanie spo-

---

³⁷ Por. P i u s XII, *Die äußere Koexistenz der Völker im Vergleich zum wahren Frieden. Weihnachtsbotschaft 1954*, w: Utz-Groner, Bd. III, Freiburg 1961, s. 3811-3812.

³⁸ Por. PT nr 95 i 100; RH nr 17; ChL nr 37; Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego, *Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła* [nr 33], s. 338; P i u s XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego Narodzenia 1941* [nr 14], s. 253; J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 2-3, 5-6, 9, 12-14], s. 1, 32; t e n ż e, *Poszanowanie sumienia każdego człowieka* [pkt 4], s. 117-119; t e n ż e, *W 50. rocznicę deportacji Cyganów do Oświęcimia, 7 kwietnia 1993* [List Ojca Świętego do ks. bpa Tadeusza Rakoczego ordynariusza Diecezji Bielsko-Żywieckiej], OsRomPol 15(1993), nr 5-6, s. 59-60; t e n ż e, *Od praw człowieka do praw narodów. Przemówienie do Zgromadzenia Ogólnego ONZ* [nr 8], Nowy Jork 05.10.1995, OsRomPol 16(1995), nr 11-12, s. 7; t e n ż e, *Poszanowanie praw człowieka* [nr 7], s. 6; Die Bischöfe von Katalonien, dz. cyt., s. 138; *Österreichischer Synodaler Vorgang, 1974*, w: Egger-Dokumente, s. 105; *Diözesantag Eisenstadt, Zum Zusammenleben der Volksgruppen in unserer Diözese, 1980*, Egger-Dokumente, s. 100; A ñ o v e r o s, dz. cyt., s. 214-216.

³⁹ Por. J a n u s z, *Prawa mniejszości narodowych. Standardy*, s. 19. Często historia dostarcza dowodów, stanowiących bazę żądań autonomii, całkowitej samodzielności bądź też fundament roszczenia sobie prawa do jakiegoś terytorium, będącego obecnie własnością innej grupy narodowej. Por. Die Bischöfe von Katalonien, dz. cyt., s. 138-140; M. B o d e n, *Natio-*

łeczne Kościoła uznaje prawo mniejszości narodowych do posiadania sprawiedliwej autonomii⁴⁰. W kontekście tego uprawnienia niezmiernie ważne jest rozumienie samego zjawiska autonomii. Zgodnie z katolicką nauką społeczną pojmuje się je (w jego szerszym rozumieniu – obejmującym także narody i grupy etniczne, a więc również mniejszości narodowe) jako niezależność danej grupy od norm narzuconych z zewnątrz i samostanowienie o własnym losie poprzez posiadanie uprawnień do samodzielnej działalności prawotwórczej i administracyjnej przyznane przez państwo. Dotyczy to także autonomii politycznej, której nie utożsamia się jednak z suwerennością państwową⁴¹. Ponieważ najważniejszy w strukturach społecznych jest człowiek, stąd też w strukturach państw autonomia powinna zasadzać się na wolności i niezależności jednostek oraz mniejszych grup – w tym mniejszości – w stosunku do władzy naczelnej i przymusów społecznych. Nie oznacza to jednak absolutnej autonomiczności człowieka i grup etnicznych, ponieważ tę przyznaje się w katolickiej nauce społecznej tylko Bogu. Człowiek zaś – w koncepcji przyjętej przez Kościół – podlega licznym ograniczeniom płynącym z faktu, że powinien on przestrzegać sprawiedliwych norm państwa, nawiązywać twórcze stosunki międzyludzkie (które wiążą się z ograniczeniami), a jeśli jest wierzący – powinien też poddawać się woli Bożej. Autonomia ma zatem dwa wymiary: z jednej strony oznacza samodzielność i wolność, z drugiej zaś –

---

nalitäten, Minderheiten und ethnische Konflikte in Europa. Ursprünge, Entwicklungen, Krisenherde. Ein Handbuch, München 1993, s. 25-26; I. G a b r i e l, *Minderheiten und nationale Frage. Die Entwicklung in Mittel- und Südosteuropa im Lichte der katholischen Soziallehre*, Wien 1993, s. 9.

⁴⁰ Por. G i o v a n n i P a o l o II, *Ai membri del Corpo Diplomatico accreditato presso la Sancta Sede. La dimansione trascendente è la fronte autentica della dignità e dei diritti inviolabili di ogni persona. Lunedì 9 gennaio* [nr 3-4], IGP 12(1989), nr 1 (Gennaio-Giugno), s. 65-66; J a n P a w e ł II, *Narody Europy muszą odnaleźć wspólne wartości* [nr 5], s. 13; Die Bischöfe von Katalonien, dz. cyt., s. 136, 138-139.

⁴¹ Por. J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 10]; t e n ż e, *Od praw człowieka do praw narodów* [nr 8], s. 6-7; Die Bischöfe von Katalonien, dz. cyt., s. 136-139; W. P i w o w a r s k i, *Autonomia*, w: *Słownik katolickiej nauki społecznej*, red. W. Piwowarski, Warszawa 1993, s. 17; O. K i m m i n i c h, *Autonomie*, w: *Katholisches Soziallexikon*, Hrsg. A. Klose, W. Mantl, V. Zsifkovits, gänzlich überarbeitete und erweiterte Auflage, Innsbruck 1980² (dalej cyt. – KS), kol. 207; A. K l o s e, *Kleines Lexikon der Politik*, Wien-München 1983, kol. 16-17. Autonomia dotyczy bowiem, już z samej definicji, samostanowienia w sprawach wewnętrznych części terytorium państwowego czy określonej całości narodowo-terytorialnej, wchodzącej w skład państwa. Zakres autonomii poszczególnych grup mniejszości narodowych musi być przewidziany przez ogólny porządek państwa, przy czym w państwach demokratycznych zagwarantowany jest przez ustawę zasadniczą. Por. T u r o w s k i, dz. cyt., s. 119-120.

akceptację i podporządkowanie się sprawiedliwemu prawu pozytywnemu oraz prawu Bożemu. Autonomia mniejszości narodowych jest więc przyznaniem im znacznej samodzielności i niezależności, przy równoczesnym wyznaczeniu granic, którymi są normy prawa Bożego i sprawiedliwego prawa stanowionego. Dlatego w nauczaniu Kościoła, kiedy mówi się o autonomii mniejszości, o ich prawach, jednocześnie niemal zawsze podkreśla się też ich obowiązki i konieczność lojalności wobec państwa zamieszkania⁴². Magisterium Kościoła podkreśla jednocześnie, że autonomii i związanych z nią instytucji nie można traktować jako chwilowej „mody”, obecnej w życiu społeczno-politycznym i kulturowym współczesnych społeczeństw⁴³.

Nauczanie społeczne Kościoła, uznając prawo mniejszości narodowych do posiadania sprawiedliwej autonomii społeczno-politycznej i kulturowej, nawołuje rządy państw do jej urzeczywistnienia. Koncept autonomii okazał się bowiem bardzo przydatny, chociażby ze względu na fakt, że przesunięcia granic są w wielu przypadkach w ogóle niemożliwe lub też wiążą się z ryzykiem powstania nowych konfliktów pomiędzy grupami mniejszości. Autonomia pozwala także na zachowanie oraz rozwój specyfiki danej mniejszości i regionu, w którym grupa ta żyje, a także na skuteczną ochronę jej słusznych praw⁴⁴. Idea państwa narodowego nie stanowi skutecznego i pokojowego rozwiązania kwestii mniejszości narodowych i narodów nie posiadających własnego państwa. Pokój w Europie może gwarantować jedynie urzeczywistnienie modelu państwa wielonarodowościowego, w którym autonomia jest drogą realizacji wewnętrznego prawa samostanowienia narodów⁴⁵ i sposobem zachowania

---

⁴² Por. PT nr 94-97, 100; P i u s XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego narodzenia 1941* [nr 14], w: DNSK, cz. I, s. 253; J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 1, 3-7, 9-11], s. 1, 32; t e n ż e, *Narody Europy muszą odnaleźć wspólne wartości* [nr 5], s. 13; t e n ż e, *Od praw człowieka do praw narodów* [nr 8], s. 6-7; P i w o w a r s k i, *Autonomia*, s. 17.

⁴³ Por. Die Bischöfe von Katalonien, dz. cyt., s. 139.

⁴⁴ Por. G i o v a n n i P a o l o II, *Ai membri del Corpo Diplomatico accreditato presso la Sancta Sede* [nr 3-4], s. 65-66; J a n P a w e ł II, *Narody Europy muszą odnaleźć wspólne wartości* [nr 5], s. 13; Die Bischöfe von Katalonien, dz. cyt., s. 136, 138-139. Koncepcja autonomii czy idea struktur federacyjnych nie są jednak dopuszczane w niektórych państwach Europy. Krajem takim jest na przykład Francja. Por. W. Ż e l a z n y, *Mniejszości narodowe we Francji, etniczność, etnopolityka, etnosocjologia*, Tyczyn 2000, s. 217, 220, 287.

⁴⁵ Implementacja prawa samostanowienia dla mniejszości narodowych, która nie jest sprawą łatwą, może dokonywać się na dwóch płaszczyznach: wewnętrznej, kiedy urzeczywistnia się ją w obrębie granic państwa, i wtedy mówimy o wewnętrznym wymiarze prawa samostanowienia, oraz zewnętrznej, gdy jej realizacja angażuje inne państwa, a czasem nawet społeczność międzynarodową, i wtedy mamy do czynienia z zewnętrznym wymiarem prawa

integralności terytorialnej państw. Jest to tendencja współcześnie nasilająca się i zalecana przez Stolicę Apostolską⁴⁶. Zadaniem Kościoła nie jest jednak decydowanie o konkretnych sposobach czy modelach kształtowania słusznej autonomii dla konkretnych grup mniejszości narodowych w państwie. W nauczaniu Kościoła podkreśla się potrzebę tworzenia takich wzorcowych i zinstytucjonalizowanych rozwiązań. Do wszystkich obywateli w danym kraju należy wybór różnych form koordynowania praw i obowiązków grup narodowych. Stanowi on domenę władz państwowych. Magisterium Kościoła ukazuje, że uzgadnianie standardów ochrony mniejszości nie może być wynikiem odwetu czy stosowania przemocy przez silniejsze grupy narodowe wobec słabszych, ale skutkiem szczerego dialogu. Kościół domaga się od państwa i jego obywateli respektowania pluralizmu etnicznego i kulturowego jako koniecznego założenia w budowaniu systemu ochrony mniejszości⁴⁷. Na-

---

samostanowienia. Urzeczywistnienie wewnętrznego wymiaru prawa samostanowienia wobec mniejszości narodowych jest stosunkowo proste i nie budzi większych oporów ze strony państw. Sytuacja jednak bardzo się komplikuje w przypadku prób wcielenia w życie zewnętrznego wymiaru prawa samostanowienia dla grup mniejszości. Wiąże się on bowiem z oderwaniem mniejszości od dotychczasowego państwa w celu założenia własnej organizacji państwowej albo z chęci przyłączenia się do innego – tożsamego narodowo państwa. Por. H. K u b i a k, *Dylematy zasady samostanowienia*, w: *Europa państw – Europa narodów. Problemy etniczne Europy Środkowo-Wschodniej*, red. G. Babiński, W. Miodunka, Kraków 1995, s. 17-31, 33; M. B r e m s, *Die politische Integration ethnischer Minderheiten aus staats- und völkerrechtlicher Sicht*, Frankfurt am Main 1995, s. 93-94; D. B l u m e n w i t z, *Volksgruppen und Minderheiten. Politische Vertretung und Kulturautonomie*, Bonn 1995, s. 70.

⁴⁶ Por. J a n P a w e ł II, *Od praw człowieka do praw narodów* [nr 8], s. 6; A. N o s s o l, *Überwindung nationaler Gegensätze. Der Beitrag der Kirche zur deutsch-polnischen Verständigung und das Minderheitenproblem heute*, „KAS Auslandsinformationen” 1997, nr 5, s. 21; C. P a n, B. S. P f e i l, *Die Volksgruppen in Europa: ein Handbuch*, Wien 2000, s. 190. Rozumienie prawa samostanowienia jako szczególnego rodzaju autonomii w obcym narodowo państwie było charakterystyczne już w czasach Ligi Narodów. Dostrzegano również powiązanie ochrony mniejszości z prawem samostanowienia poprzez wspólny cel, którym jest zachowanie stanu i tożsamości ludności oraz wolny rozwój jej narodowego, socjalnego i religijnego charakteru. Por. H. R a s c h o f e r, *Selbstbestimmungsrecht und Völkerbund*, Köln 1969, s. 41; Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, *Herder Lexikon. Politik*, aktual., erweiterte Auflage, Freiburg im Breisgau 1995⁷, s. 202; E. J. N a g e l, *Minderheiten in der Demokratie. Politische Herausforderung und interreligiöser Dialog*, Stuttgart 1998, s. 123-126.

⁴⁷ Por. J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 3], s. 32; t e n ż e, *Vilnius: al Corpo Diplomatico accreditato in Lituania* [nr 7], s. 638-369; *Österreichischer Synodaler Vorgang*, s. 105-106; J. G a r g i t t e r, „...um eine friedliche und gerechte Lösung der Südtirolfrage” 1961, w: Egger-Dokumente, s. 50-52; A ñ o v e r o s, dz. cyt., s. 215-216; Bischöfe des Baskenlandes, *Dialog und Verhandlung für den Frieden*, 1987, w: Egger-Dokumente, s. 163, 165; J. M. S e t i é n, *Construir juntos la paz en la justicia*, w: *La paz es*

uczanie Kościoła ukazuje także konieczność poważnego traktowania dążeń grup narodowych do autonomii, szczególnie wówczas, gdy odznaczają się one silną świadomością narodową oraz poczuciem i chęcią przynależenia do państwa wielonarodowego⁴⁸. W rozwiązaniu problemu integracji mniejszości narodowych ze strukturami instytucjonalnymi państw nie udało się dotychczas osiągnąć ani międzynarodowego, ani europejskiego konsensusu. Istnieje wiele różnych modeli i propozycji rozwiązania tej kwestii. Zróżnicowanie to wynika z odmienności krajów Europy, gdy chodzi o struktury organizacji państwa, kulturę czy historię dziejów. W tym kontekście zrozumiałą staje się bardzo ogólny charakter wypowiedzi, dotyczących powiązania mniejszości z instytucjonalnymi strukturami państwa, w dokumentach dotyczących ochrony tych grup etnicznych. Zapewnienie mniejszościom szerokiej autonomii społeczno-politycznej i kulturowej nie jest prostym zadaniem, ponieważ także poszczególne grupy mniejszości różnią się od siebie w wielu aspektach. Dlatego też konieczne jest indywidualne rozpatrywanie sytuacji poszczególnych grup mniejszości narodowych oraz kształtowanie licznych alternatywnych modeli, które w przypadku danej grupy najlepiej zapewnią pełną jej integrację w strukturach instytucjonalnych państwa. Praktyka państw, które znają i stosują różne modele rozwiązań tej kwestii, ukazują, jak można zadowalająco obchodzić się z określonymi sytuacjami mniejszości. Możliwość wyboru alternatywnych standardów ochrony mniejszości niewątpliwie ułatwia państwom przyjęcie korzystnej dla siebie opcji⁴⁹. Dlatego Kościół poleca kształtowanie przyszłościowych modeli poprzez wzajemną wymianę doświadczeń państw Europy Wschodniej i Zachodniej⁵⁰.

Według katolickiej nauki społecznej dwuwymiarowy charakter autonomii mniejszości narodowych oznacza przyznanie im wielu uprawnień, przy równoczesnym wyznaczeniu granic zabezpieczających dobro wspólne członków wszystkich grup narodowych. Dlatego w nauczaniu Kościoła, kiedy mówi się

---

posible, J. M. Setién, San Sebastián–Donostia 1992, s. 122-123; Concilio Provincial Terracostense, *Die Sprache der Kirche in Katalonien*, 1995, w: Egger-Dokumente, s. 146-148; R. M a - s n o u i B o i x e d a, *Sobre nacionalismes*, Barcelona 1996, s. 126-128; T. G r e n t r u p, *Nationale Minderheiten und Katholische Kirche*, Breslau 1927, s. 6-8.

⁴⁸ Por. Die Bischöfe von Katalonien, dz. cyt., s. 138-139.

⁴⁹ Możliwość wyboru różnych modeli stwarza jednocześnie trudność porównania standardów przyjętych przez poszczególne państwa. Por. B l u m e n w i t z, *Volksgruppen und Minderheiten. Politische*, s. 193; Z. K u r c z, *Mniejszość niemiecka w Polsce*, Wrocław 1995, s. 29.

⁵⁰ Por. N o s s o l, *Überwindung nationaler Gegensätze. Der Beitrag der Kirche*, s. 21.

o autonomii mniejszości (o ich prawach), jednocześnie niemal zawsze podkreśla się też ich obowiązki i konieczność lojalności wobec państwa zamieszkania⁵¹.

3. OBOWIĄZKI MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH

W świetle nauczania Kościoła każde prawo niesie z sobą odpowiadające mu obowiązki⁵². Dlatego na członkach mniejszości narodowych ciąży również obowiązki wobec społeczeństw i państw, w których żyją i z których pochodzą. Jednym z najważniejszych jest współpraca mająca na celu pomnożenie dobra wspólnego. Szczególną powinnością mniejszości jest ich udział w budowie pokojowego świata, odzwierciedlającego bogatą różnorodność wszystkich jego mieszkańców. Dlatego rodzice mają obowiązek przekazać dzieciom język oraz tradycję narodową właściwą grupie mniejszości, do której należą⁵³. Powinnością wszystkich członków grupy mniejszości jest troska o poznanie, zachowanie, a także rozwój ich specyficznej kultury narodowej oraz umiłowanie małej i wielkiej ojczyzny, swego języka, dziedzictwa i zwyczajów, ponieważ kochać można tylko to, co się zna i ceni. Wypełnianie tego obowiązku jest koniecznym warunkiem postawy dialogu⁵⁴. Równie ważnym zadaniem jest przestrzeganie przez członków mniejszości norm prawnych, obowiązujących w państwie ich zamieszkania⁵⁵. Ponieważ skuteczna ochrona

---

⁵¹ Por. PT nr 94-97, 100; P i u s XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego narodzenia 1941* [nr 14], s. 253; J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 1, 3-7, 9-11], s. 1, 32; t e n ż e, *Narody Europy muszą odnaleźć wspólne wartości* [nr 5], s. 13; t e n ż e, *Od praw człowieka do praw narodów* [nr 8], s. 6-7; P i w o w a r s k i, *Autonomia*, s. 17.

⁵² Por. PT nr 9; P a o l o VI, *Sentano i nomadi*, s. 495; J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 4, 11], s. 32; M a z u r e k, *Prawa człowieka*, s. 231-238.

⁵³ Por. PT nr 9; P a o l o VI, *Sentano i nomadi*, s. 495; J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 4, 11], s. 32; *Österreichischer Synodaler Vorgang*, s. 106; Diözesantag Eisenstadt, *Zum Zusammenleben der Volksgruppen*, s. 102; G a r g i t t e r, *Christliche Grundlagen der Gemeinschaftsordnung*, s. 45-46; E g g e r, *Sieben Regeln für das Zusammenleben*, 1987, w: Egger-Dokumente, s. 53-54; B e l l o m i, *Regeln des Verhaltens*, 1989, w: Egger-Dokumente, s. 76-77.

⁵⁴ Por. Diözesantag Eisenstadt, *Den Menschen wieder Hoffnung geben*, 1990, w: Egger-Dokumente, s. 104; G a r g i t t e r, *Christliche Grundlagen der Gemeinschaftsordnung*, s. 43-44; E g g e r, *Sieben Regeln für das Zusammenleben*, s. 53; t e n ż e, *Friede und Dialog in unserer Heimat*, 1992, w: Egger-Dokumente, s. 58.

⁵⁵ Por. P i u s XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego narodzenia 1941* [nr 14], s. 253; J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 9], s. 32; t e n ż e, *Narody*

mniejszości narodowych zależy od rozwoju demokracji, dlatego jedną z powinności mniejszości jest wspieranie demokratycznego ustroju w państwach swego zamieszkania⁵⁶. Obowiązkiem członków mniejszości narodowych jest uznanie godności ludzi innych kultur czy narodów. Wiąże się z tym okazywanie szacunku każdej tradycji narodowej oraz wzniesienie się ponad własną tradycję w celu poznania i zrozumienia innych grup narodowych, ich obaw, uprzedzeń oraz stereotypów. Pozytywnym skutkiem, do którego zmierzają te starania, jest usuwanie istniejących nieporozumień oraz większe zrozumienie tradycji poszczególnych grup narodowych. Na każdej osobie spoczywa powinność troski o różnorodność, nie tylko na grupach mniejszości czy państwach. Zadaniem każdego człowieka jest zrozumienie wartości różnorodności wśród ludzi, jej poszanowanie oraz wprężenie jej w tworzenie wspólnego dobra. Niedopuszczalne jest zaś separowanie się od niekonacjonalnych grup narodowych⁵⁷. Przewyciężanie niechęci oraz głęboko zakorzenionych uprzedzeń, stereotypów i postawy nieufności jest pierwszoplanową powinnością członków mniejszości⁵⁸. Kolejnym obowiązkiem odnoszącym się do wszystkich członków grup mniejszościowych jest rezygnacja z egoizmu i świadoma ocena zasadności ich roszczeń w świetle historycznego rozwoju i aktualnej rzeczywistości⁵⁹. „Bez takiej oceny – jak pisze Jan Paweł II – grozi im ryzyko stania się niewolnikami przeszłości, bez perspektyw na przyszłość”⁶⁰.

Europy muszą odnaleźć wspólne wartości [nr 5], s. 13; Kärntner Diözesansynode 1971-1972, dz. cyt., s. 313; G a r g i t t e r, *Christliche Grundlagen der Gemeinschaftsordnung*, s. 46-47; K a p e l l a r i, *Hirtenwort des Bischofs*, s. 327.

⁵⁶ Por. D. B r e h m e r, *Mniejszość niemiecka na Górnym Śląsku. Pomost między Polakami i Niemcami?*, tłum. J. Heffner, w: *Mniejszości na Górnym Śląsku. Pomost czy przeszkoda w stosunkach polsko-niemieckich? Materiały polsko-niemieckiego sympozjum odbytego w Mühlheim/R. w dniach 2-4 grudnia 1993 r. pod kierownictwem Dietera Bacha i Krystiana Heffnera*, red. W. Lesiuk, Opole 1994 (dalej cyt. – Lesiuk-Mniejszości), s. 66.

⁵⁷ Por. J a n P a w e ł I I, *Poszanowanie mniejszości* [nr 3], s. 1, 32; E g g e r, *Sieben Regeln für das Zusammenleben*, s. 53-54; C. B. D a l y, *Christmas Midnight Mass in Armagh, Homily*, w: *Egger-Dokumente*, s. 179-180, 182; Concilio Provincial Terraconense, dz. cyt., s. 147-148; Diözesantag Eisenstadt, *Zum Zusammenleben der Volksgruppen*, s. 102; E g g e r, *Friede und Dialog*, s. 58.

⁵⁸ Por. J a n P a w e ł I I, *Poszanowanie mniejszości* [nr 9], s. 32; t e n ż e, *Narody Europy muszą odnaleźć wspólne wartości* [nr 5], s. 13; *Österreichischer Synodaler Vorgang*, s. 105.

⁵⁹ Por. PT nr 97; J a n P a w e ł I I, *Poszanowanie mniejszości* [nr 11], s. 32; G a r g i t t e r, *Christliche Grundlagen der Gemeinschaftsordnung*, s. 45; K a p e l l a r i, *Hirtenwort des Bischofs*, s. 327; A. K l o s e, *Nation*, w: KS, s. 1854-1855.

⁶⁰ J a n P a w e ł I I, *Poszanowanie mniejszości* [nr 11], s. 32.

Powinność tę rozszerza także papież na członków większości. Dopiero wtedy, gdy członkowie wszystkich grup narodowych okażą umiar w wysuwanych żądaniach oraz gotowość wysłuchania argumentów i postulatów innych stron, będzie można kształtować pokojowe współżycie tychże grup⁶¹. Istotną powinnością mniejszości narodowych jest także ocena, ponowne przemyślenie, a czasem nawet zmiana zajmowanego stanowiska wobec swego instytucjonalnego statusu w państwie oraz reinterpretacja uzasadnień własnej koncepcji⁶². Mniejszość narodowa ma obowiązek popierania wolności i godności swych członków. Powinna ona także szanować ich indywidualne wybory, nawet w sytuacji, gdyby ktoś zdecydował się przejść w obręb kultury większości. Przebywający na emigracji członkowie mniejszości dyskryminowanych w kraju pochodzenia i pozbawionych często możliwości swobodnego wypowiedzenia się mają powinność domagania się poszanowania słusznych praw dla swych grup w kraju zamieszkania. Postawa ta jest jednak uzasadniona tylko w sytuacji rzeczywistej niesprawiedliwości. Wymaga ona kierowania się wielką roztropnością i jasnym rozeznaniem, przede wszystkim wtedy, gdy nie można uzyskać obiektywnych informacji o warunkach życia w danych państwach⁶³.

Powinnością mniejszości narodowych, której realizacja stwarza wiele problemów, jest obowiązek lojalności⁶⁴. Uznanie praw mniejszości i maksymalne ich respektowanie uzasadnia żądanie lojalności, ponieważ prawa mniejszości nie są żadnymi przywilejami. Przeciwnie, są one urzeczywistnieniem praw człowieka odnośnie do członków mniejszości narodowych i etnicznych

---

⁶¹ Por. G i o v a n n i P a o l o II, *Vilnius: al Corpo Diplomatico accreditato in Lituania. La diplomazia ha il dovere di facilitare la vita democratica nelle Nazioni che escono da un regime totalitario. Domenica 5 settembre* [nr 7], IGP 16(1993), nr 2 (Luglio-Dicembre), s. 638-369.

⁶² Por. M a s n o u i B o i x e d a, dz. cyt., s. 127-128.

⁶³ Por. J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 11], s. 32.

⁶⁴ Podobnie jak w przypadku wielu innych pojęć z zakresu problematyki etnicznej termin „obowiązek lojalności” nie jest ostry znaczeniowo. Pojęciowe rozumienie oraz normatywne używanie terminu „obowiązek lojalności” jest niejednolite. W przeważającej części literatury prawniczej rozumie się przezeń – w ujęciu subiektywnym – jedynie moralne żądanie kwalifikowanej osobistej gotowości, a w ujęciu obiektywnym – obiektywnie powstały obowiązek posłuszeństwa wobec lojalnego i uczciwego spełniania praw (działaniem kieruje lojalność). Częściowo żądanie lojalności jest też identyfikowane z obowiązkiem wierności (jako jednym z obowiązków prawnych). Sama lojalność jest odmiennie widziana w różnych normach: częściowo jako przyłączone subiektywne komponenty obiektywnego obowiązku; częściowo sama jako obowiązek – „obowiązek lojalności”, który pojęciowo zlewa się z obywatelskim obowiązkiem wierności i obowiązkiem posłuszeństwa prawu do jedności. Por. O. L u c h t e r - h a n d t, *Nationale Minderheiten und Loyalität*, Köln 1997, s. 123.

w celu ich równouprawnienia, nie tylko formalnego, ale i substancjalnego z członkami większości. Prawa mniejszości są więc dymensją urzeczywistnienia równości prawa w sensie materialnym. Lojalność nie jest zasadą jednokierunkową i nie może być przez nikogo kwestionowana. Mikrowspólnotę oraz makrowspólnotę łączą bowiem wzajemne prawa i obowiązki⁶⁵. O tym podstawowym stosunku pomiędzy prawem mniejszości a obowiązkiem lojalności mówi papież Pius XII: „Im sumienniej władza państwa szanuje prawa mniejszości narodowych, tym pewniej i skuteczniej może wymagać od ich członków lojalnego spełniania obowiązków cywilnych, wspólnych z innymi obywatelami”⁶⁶. W katolickiej nauce społecznej podkreśla się ważność kompromisu pomiędzy interesami różnych grup narodowych, państw i mniejszości narodowych. Unikać należy przesadnego podkreślania wagi własnych spraw i potrzeb. Istotne jest utrzymanie równowagi pomiędzy pluralizmem a konsensusem. W ramach państwa powinno się zmierzać do wyważenia pomiędzy zachowaniem lojalności obywatela i jednoczesnej wierności własnej narodowości oraz grupie mniejszości⁶⁷. Lojalność wobec narodu i państwa, z którym jednostka czuje się związana jako z zewnętrzną grupą odniesienia, nie przeważa lojalności względem kraju zamieszkania, które jest pierwszym podmiotem uprawnionym do kształtowania warunków życia mniejszości narodowych na swoim terenie⁶⁸. Z niekorzystną sytuacją mamy do czynienia wtedy, gdy członkowie mniejszości narodowych ukrywają swoją przynależność narodową i lojalność w obawie przed represjami ze strony władz⁶⁹.

---

⁶⁵ Por. P i u s XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego narodzenia 1941* [nr 14], s. 253; J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 3-4], s. 32; t e n ż e, *Narody Europy muszą odnaleźć wspólne wartości* [nr 5], s. 13; D. B l u m e n w i t z, *Positionen der katholischen Kirche zum Schutz von Minderheiten und Volksgruppen in einer internationalen Friedensordnung*, Köln 2000, s. 85-86; B. J o h a n n e s, *Warunki polityczne porozumienia*, tłum J. Heffner, w: *Lesiuk-Mniejszości*, s. 118-119; L u c h t e r h a n d t, dz. cyt., s. 123.

⁶⁶ P i u s XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego narodzenia 1941* [nr 14], s. 253.

⁶⁷ Por. P T nr 97; K l o s e, *Nation*, s. 1854-1855; L. B o d a, *Das ungarische Nationalbewußtsein und die Rolle der Kirche*, w: *Minderheiten und nationale Frage. Die Entwicklung in Mittel- und Südosteuropa im Lichte der katholischen Soziallehre*, Hrsg. I. Gabriel, Wien 1993, s. 211-213.

⁶⁸ Por. K. K w a ś n i e w s k i, *Socjologia mniejszości a definicja mniejszości narodowej*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 1(1992), z. 1, s. 55; J o h a n n e s, dz. cyt., s. 118.

⁶⁹ Por. J. T o m a s z e w s k i, *Mniejszości narodowe w Polsce XX wieku*, Warszawa 1991, s. 9.

Występowanie w Europie licznych grup mniejszości narodowych skłania do wypracowania mechanizmów zapewniających ich lojalność wobec państw ich zamieszkania, przy równoczesnym ukształtowaniu solidnych gwarancji prawnych oraz skutecznej praktyki poszanowania praw mniejszości. Procedury takie mają chronić państwo przed dążeniami separatystycznymi grożącymi zachwianiem jego integralności i stabilności. Jednocześnie chroniłyby mniejszości przed ich wynaradawianiem, szkodliwą asymilacją czy izolacją⁷⁰. Skutecznym instrumentem do unieszkodliwienia (rozbrojenia) klauzuli lojalności jest rozbudowa międzynarodowego prawa mniejszości i ochrony mniejszości. Niebezpieczeństwo, że obce narodowo państwo ojczyście uzna pewne działania mniejszości za pogwałcenie lojalności, minimalizuje się, kiedy cieszące się legitymizacją dążenie mniejszości do własnego rozwoju i życia odpowiedniego do jej odrębności, zostanie ujęte w prawie jednoznacznej formie; kiedy promowany i mile widziany będzie rozwój stosunków mniejszości narodowych z ich konacjonalnymi państwami sąsiednimi, rozumiany jako pozytywny element budowy mostów, wiążących ludy i państwa. Obowiązek lojalności jest w pewnym sensie tylko relatywną wielkością. Obowiązek ten może mieć różny zasięg w zależności od stopnia legalności prawa państwowego lub w ogóle nie istnieć w przypadku nielegalności prawa. Legalność (prawność) obcego narodowo państwa określana jest według stopnia gwarancji i urzeczywistnienia zarówno powszechnych praw człowieka, jak i szczególnych praw mniejszości na podstawie prawnie ugruntowanego standardu minimalnego. Obce państwo narodowe może wówczas żądać i oczekiwać zachowania lojalności przez członków mniejszości narodowych i etnicznych tylko wówczas, kiedy wyszło im naprzeciw z uprzednim zabezpieczeniem owego minimalnego standardu⁷¹. Mniejszość narodowa musi być w pewnym stopniu podporządkowana, musi przestrzegać praw obowiązujących w państwie zamieszkania i musi zachowywać lojalność w stosunku do całości właśnie dlatego, że jest mniejszością⁷². Zobowiązanie mniejszości do lojalności jest współzależne z obowiązkiem uwzględnienia przez większość głosu mniejszości. Sposób ułożenia stosunków z mniejszościami jest wykład-

⁷⁰ Por. A. K u l i g, *Mniejszości*, w: *Słownik polityki*, M. Bankowicz, Warszawa 1996, s. 156.

⁷¹ Por. L u c h t e r h a n d t, dz. cyt., s. 123, 125.

⁷² Por. J. K a s p e r e k, *Mniejszość niemiecka miała być pomostem pomiędzy naszymi narodami*, tłum. J. Heffner, w: *Lesiuk-Mniejszości*, s. 13; K w a ś n i e w s k i, dz. cyt., s. 24, 53.

nikami kultury i humanitaryzmu państwa. Mniejszości o tyle bowiem mogą się domagać poszanowania dla swoich odrębnych opinii i dążeń, o ile nie zakłócają równowagi całości. Regulacja taka leży w interesie samej mniejszości. Wynika to stąd, że mniejszość narodowa może być zdominowana tylko do pewnej granicy, jej przekroczenie staje się niebezpieczne dla samej grupy narodowej stanowiącej większość. Niemal w każdym społeczeństwie istnieje bowiem wewnętrzny mechanizm regulujący status mniejszości i stosunek do niej. Mechanizmem tym jest przyzwolenie ze strony większości. Dlatego też po uwzględnieniu i zabezpieczeniu mniejszościom naczelnych praw człowieka zapisanych w międzynarodowych dokumentach, kolejne prawa powinny być przyznawane im w zakresie i stopniu akceptowanym przez większość społeczeństwa. Istnieje więc potrzeba wzajemnej lojalności pomiędzy większością i mniejszością narodową⁷³. Podobnie lojalność związków mniejszości narodowych wobec państwa, na którego terytorium się znajdują, ma centralne znaczenie dla funkcjonowania zasad dotyczących ochrony mniejszości. Związki podlegają prawu państwowemu i muszą je uwzględniać. Te, które jawnie lub skrycie dążą do secesji jakiegoś obszaru, mogą być zakazane przez państwo. Czy ono to uczyni czy też nie, to już sprawa politycznej rozważy⁷⁴.

Niezachowanie lojalności przez mniejszość narodową jest dla niej niekorzystne, a może być nawet niebezpieczne. Nielojalność może prowadzić do odwetowych dyskryminacji lub stanowić usprawiedliwienie izolacji⁷⁵. Kościół w swoim nauczaniu ukazuje, że separacja czy marginalizacja przynosi ewidentne szkody mniejszościom⁷⁶. Nadużywanie ochrony i lojalności grupy dominującej prowadzące do izolacji może sprzyjać tylko tym mniejszościom narodowym, które chcą znieść uciążliwość swej mniejszościowej sytuacji. Dążą one wówczas do secesji przy pomocy zewnętrznego sojusznika w postaci silnej gospodarczo i kulturalnie grupy odniesienia, którą często stanowi państwo tożsame narodowo⁷⁷. Uchybienie klauzuli lojalności dostarcza cza-

---

⁷³ Por. J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 10, 12], s. 32; K a s p e r e k, dz. cyt., s. 13; K u r c z, dz. cyt., s. 31; W. L e s i u k, *Rozwój stosunków niemiecko-polskich sprawia, że jestem umiarkowanym optymistą*, tłum. J. Heffner, w: Lesiuk-Mniejszości, s. 133-134.

⁷⁴ Por. J. A. F r o w e i n, *Das Recht der Minderheiten als Herausforderung an die Verfassungsordnung des freien Europa*, w: *Das Minderheitenrecht europäischer Staaten*, Hrsg. J. Abr. Frowein, R. Hofmann, S. Oeter, Tl. 1-2, Berlin 1993-1994 – Tl. 2, s. VIII.

⁷⁵ Por. K w a ś n i e w s k i, dz. cyt., s. 12, 14.

⁷⁶ Por. J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości* [nr 12], s. 1.

⁷⁷ Por. K w a ś n i e w s k i, dz. cyt., s. 14, 27, 53.

sem obcemu narodowo państwu usprawiedliwienia dla karnego pozbawienia praw mniejszości. Praktyka taka koliduje z elementarną zasadą praworządności państwa, a w szczególności z tym, że ugruntowane i słuszne prawa mniejszości nie mogą być odbierane w dowolnym czasie i w dowolny sposób. Uchybienia względem obowiązków mniejszości mogą być obłożone jedynie takimi sankcjami, które są określone prawem, wymierne i dające się pogodzić z zagwarantowanymi prawami mniejszości. Nie mogą w żadnym wypadku prowadzić do utraty praw mniejszości. Dlatego ogólne żądania lojalności bywają w niektórych zakresach porządku prawnego konkretyzowane przez określone przepisy karne i zastrzeżenia dotyczące pewnych działań mniejszości. Zalicza się tu przede wszystkim postanowienia prawa karnego skierowane na przykład: przeciwko uderzeniom w terytorialną integralność państwa poprzez separatyzm; przeciwko uderzeniom (które mogą być odebrane jako poniżenie, zniesławienie) w specyficznie narodowe elementy państwa, jak symbole czy formy samoprezentacji ściśle związane z tożsamością etniczną większości; przeciwko uderzeniom w same struktury państwa, naruszające jego egzystencję; przeciwko działaniom z zakresu zdrady stanu, zdrady kraju czy zniesławienia państwa⁷⁸.

4. KONKLUZJA

Katolicka nauka społeczna ukazuje, że europejskie mniejszości narodowe mogą pełnić pozytywną rolę w integrowaniu kontynentu i poszczególnych społeczeństw ich zamieszkania dopiero wówczas, gdy zapewni się faktyczne poszanowanie i przestrzeganie ich praw, włącznie z uprawnieniem do słusznej autonomii. Skuteczna ochrona mniejszości jest faktorem wspomagającym wypełnianie obowiązków przez omawiane grupy etniczne oraz czynnikiem umożliwiającym i ułatwiającym pełnienie przez nie funkcji pomostowej – nierzadko pomiędzy narodami lub grupami narodowymi mocno zantagonizowanymi. Mniejszości narodowe mogą i powinny stać się fenomenem ubogającym Europę, co okazuje się jednak niemożliwe bez wzajemnego zaufania wszystkich podmiotów stosunków interetnicznych.

---

⁷⁸ Por. L u c h t e r h a n d t, dz. cyt., s. 124.

LITERATURA

Źródła

- CA – Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus annus*.
- ChL – Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Christifideles laici*.
- GS – Sobór Watykański II, Konstytucja *Gaudium et spes*.
- MBS – Leon XIII, Encyklika *Mit brennender Sorge*.
- OA – Paweł VI, List apostolski *Octogesima adveniens*.
- PT – Jan XIII, Encyklika *Pacem in terris*.
- RH – Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*.
- RM – Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio*.
- P i u s XII, *Fünf Grundbedingungen eines dauerndhaften Völkerfriedens. Weihnachtsansprache an das Kardinalkollegium: 24. Dezember 1939*, w: Utz-Groner, Bd. II, Freiburg 1954, s. 1869-1894.
- P i u s XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego Narodzenia 1941 roku*, w: DNSK, cz. 1, s. 245-258.
- P i u s XII, *Orędzie radiowe wygłoszone w wigilię Bożego Narodzenia 1942 roku*, w: DNSK, cz. 1, s. 259-277.
- P i u s XII, *Die sittlicher Voraussetzung einer friedlichen Ordnung unter den Völkern. Weihnachtsansprache an das Kardinalkollegium: 24. Dezember 1940*, w: Utz-Groner, Bd. II, Freiburg 1954, s. 1824-1838.
- P i u s XII, *Politische Aufgaben zur Sicherung eines echten Friedens. Ansprache an Kongreßmitglieder der USA-Regierung: 27. August 1945*, w: Utz-Groner, Bd. II, Freiburg 1954, s. 1960-1961.
- P i u s XII, *Die äußere Koexistenz der Völker im Vergleich zum wahren Frieden. Weihnachtsbotschaft 1954*, w: Utz-Groner, Bd. III, Freiburg 1961, s. 3796-3815.
- P a o l o VI, *Sentano i nomadi la perfetta fratellanza di tutte le genti in Christo, 26 settembre 1965*, IP 3(1965), s. 490-495.
- J a n P a w e ł II, *Poszanowanie mniejszości warunkiem pokoju* [Papieskie Orędzie na XXII Światowy Dzień Pokoju], OsRomPol 9(1988), nr 12, s. 1, 32.
- J a n P a w e ł II, *Poszanowanie sumienia każdego człowieka warunkiem pokoju* [Papieskie Orędzie na XXIV Światowy Dzień Pokoju, 8 grudnia 1990], w: *Orędzia Ojca Świętego Jana Pawła II*, red. J. Jękot, P. Słabek, t. I, Kraków 1998, s. 114-125.
- J a n P a w e ł II, *W 50. rocznicę deportacji Cyganów do Oświęcimia, 7 kwietnia 1993* [List Ojca Świętego do ks. bpa Tadeusza Rakoczego ordynariusza Diecezji Bielsko-Żywieckiej], OsRomPol 14(1993), nr 5-6, s. 59-60.
- J a n P a w e ł II, *Narody Europy muszą odnaleźć wspólne wartości, które są podstawą pokoju. Do Korpusu Dyplomatycznego, Budapeszt 17. 08. 1991*, OsRomPol 9(1991), nr 9-10, s. 12-13.
- G i o v a n n i P a o l o II, *Le Credenziali del primo Ambasciatore della Repubblica Slovacca. „È importante che i rapporti diplomatici affondino le radici in*

- piu profondi e duraturi legami di cultura e di fede*”, Lunedì 4 luglio, IGP 17(1994), nr 2 (Luglio-Dicembre), LEV 1996, s. 9-13.
- G i o v a n n i P a o l o II, *Le Credenziali del nuovo Ambasciatore della Repubblica Federale di Jugoslavia. L’impegno per vincere l’ingiustizia e la violenza con il perdono è la strada maestra verso una nuova stagione di pace nel Sud-Est europeo. Giovedì 25 aprile*, IGP 19(1996), nr 1 (Gennaio-Giugno), LEV 1998, s. 1090-1093.
- G i o v a n n i P a o l o II, *Il discorso durante l’incontro conclusivo del pellegrinaggio apostolico a Zagabria. „Abbate l’audacia del perdono e dell’accolgenza! Liberare il cuore da sentimenti di vendetta”, Domenica 11 settembre*, IGP 17(1994), nr 2 (Luglio-Dicembre), LEV 1996, s. 292-295.
- G i o v a n n i P a o l o II, *Šaštín: Il discorso alla Conferenza Episcopale della Slovacchia. La chiesa deve essere modello trasparente di servizio disinteressato, di dialogo e di forte tensione morale, Sabato 1 luglio*, IGP 18(1995), nr 2 (Luglio-Dicembre), LEV 1998, s. 5-11.
- G i o v a n n i P a o l o II, *La visita del Presidente della Lituania. Quelle croci inualzate dal popolo sulla collina di Šiauliai testimoniano il coraggio di costruire un avvenire migliore, Venerdì 2 dicembre*, IGP 17(1994), nr 2 (Luglio-Dicembre), LEV 1996, s. 966-971.
- G i o v a n n i P a o l o II, *Ai partecipanti al Convegno sulla Pastorale dei Nomadi. Il mondo cambi atteggiamento verso gli Zingari: La tolleranza non basta serve uno spirito fraterno, 9 novembre 1989*, IGP 12(1989), nr 2 (Luglio-Dicembre), LEV 1991, s. 1194-1196.
- G i o v a n n i P a o l o II, *Ai membri del Corpo Diplomatico accreditato presso la Sancta Sede. La dimansione trascendente è la fronte autentica della dignità e dei diritti inviolabili di ogni persona. Lunedì 9 gennaio*, IGP 12(1989), nr 1 (Gennaio-Giugno), LEV 1991, s. 60-71.
- G i o v a n n i P a o l o II, *Vilnius: al Corpo Diplomatico accreditato in Lituania. La diplomazia ha il dovere di facilitare la vita democratica nelle Nazioni che escono da un regime totalitario. Domenica 5 settembre*, IGP 16(1993), nr 2 (Luglio-Dicembre), LEV 1995, s. 633-640.
- J a n P a w e ł II, *Orędzie wygłoszone do Organizacji Narodów Zjednoczonych, Nowy York 2 października 1979*, w: DNSK, cz. 2, s. 117-133.
- J a n P a w e ł II, *Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXXIV Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 2001 r.*, OsRomPol 22(2001), nr 2, s. 24-29.
- J a n P a w e ł II, *Przemówienie wygłoszone w siedzibie UNESCO (Paryż, 2 czerwca 1980)*, w: DNSK, cz. 2, s. 135-150.
- J a n P a w e ł II, *Żywy symbol woli życia i suwerenności. Przemówienie wygłoszone z okazji czterdziestolecia bitwy o Monte Cassino (Rzym, 17 maja 1984 r.)*, w: DNSK, cz. 2, s. 339-345.
- J a n P a w e ł II, *Poszanowanie praw człowieka warunkiem prawdziwego pokoju – Papieskie Orędzie na XXXII Światowy Dzień Pokoju*, OsRomPol 20(1999), nr 1, s. 4-8.

- J a n P a w e ł II, *Od praw człowieka do praw narodów. Przemówienie do Zgromadzenia Ogólnego ONZ, Nowy Jork 05.10.1995*, OsRomPol 16(1995), nr 11-12, s. 4-9.
- Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego, *Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła w ramach formacji kapłańskiej, 30 grudnia 1988*, w: DNSK, cz. 2, s. 309-361.
- Österreichischer Synodaler Vorgang, 1974, w: Egger-Dokumente, s. 105-107.
- Diözesantag Eisenstadt, *Zum Zusammenleben der Volksgruppen in unserer Diözese, 1980*, w: Egger-Dokumente s. 100-103.
- Europäische Bischöfe, *Seien wir Zeugen Christi, der uns befreit hat. Aus der Erklärung der Sondersynode für Europa vom 13. 12. 1991*, w: Schwarz-Dokumente, Tl. 2, Mainz 1996, s. 665-683.
- Kärntner Diözesansynode 1971-1972. *Das Zusammenleben der Deutschen und Slovenen in der Kirche Kärntens*, w: Marketz-Verständigung, s. 308-321.
- Concilio Provincial Terraconense, *Die Sprache der Kirche in Katalonien, 1995*, w: Egger-Dokumente, s. 146-148.
- G a r g i t t e r J., *Christliche Grundlagen der Gemeinschaftsordnung in Südtirol, 1960*, w: Egger-Dokumente, s. 41-49.
- G a r g i t t e r J., „...um eine friedliche und gerechte Lösung der Südtirolfrage” 1961, w: Egger-Dokumente, s. 50-52.
- A ñ o v e r o s A., *I Diritti delle minoranze*, „Il Regno-Documenti” 1974, nr 4, s. 214-216.
- Die Bischöfe von Katalonien, *Christliche Wurzeln Kataloniens*, w: Egger-Dokumente, s. 135-146.
- Bischöfe des Baskenlandes, *Dialog und Verhandlung für den Frieden, 1987*, w: Egger-Dokumente, s. 162-165.
- Sprawiedliwości gospodarczej dla wszystkich. Katolicka nauka społeczna a gospodarka USA. List pasterski biskupów amerykańskich*, „Życie Katolickie” 7(1988), nr 5, s. 10-156.
- E g g e r W., *Sieben Regeln für das Zusammenleben, 1987*, w: Egger-Dokumente, s. 52-54.
- E g g e r W., *Friede und Dialog in unserer Heimat, 1992*, w: Egger-Dokumente, s. 54-59.
- N o s s o l A., *Überwindung nationaler Gegensätze. Der Beitrag der Kirche zur deutsch-polnischen Verständigung und das Minderheitenproblem heute*, „KAS Auslandsinformationen” 1997, nr 5, s. 17-32.
- K a p e l l a r i E., *Hirtenwort des Bischofs zum 10. und zum 26. Oktober, 1992*, w: Marketz-Verständigung, s. 326-327.
- S e t i é n J. M., *Construir juntos la paz en la justicia*, w: *La paz es posible*, J. M. Setién, San Sebastián–Donostia 1992, s. 122-123.

Opracowania

- B a k a l a r z J., *Uniwersalizm a odrębności etniczno-kulturowe w Kościele*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 28(1981), z. 5, s. 131-146.
- Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, *Herder Lexikon. Politik*, aktual., erweiterte Auflage, Freiburg im Breisgau 1995⁷.
- B e l l o m i L., *Das Risiko der Öffnung auf sich nehmen*, 1987, w: Egger-Dokumente, s. 73-75.
- B e l l o m i L., *Regeln des Verhaltens*, 1989, w: Egger-Dokumente, s. 75-77.
- B l u m e n w i t z D., *Positionen der katholischen Kirche zum Schutz von Minderheiten und Volksgruppen in einer internationalen Friedensordnung*, Köln 2000.
- B l u m e n w i t z D., *Volksgruppen und Minderheiten. Politische Vertretung und Kulturautonomie*, Bonn 1995.
- B o d a L., *Das ungarische Nationalbewusstsein und die Rolle der Kirche*, w: *Minderheiten und nationale Frage. Die Entwicklung in Mittel- und Südosteuropa im Lichte der katholischen Soziallehre*, Hrsg. I. Gabriel, Wien 1993, s. 209-213.
- B o d e n M., *Nationalitäten, Minderheiten und ethnische Konflikte in Europa. Ursprünge, Entwicklungen, Krisenherde. Ein Handbuch*, München 1993.
- B r e h m e r D., *Mniejszość niemiecka na Górnym Śląsku. Pomost między Polakami i Niemcami?*, tłum. J. Heffner, w: *Lesiuk-Mniejszości*, s. 62-67.
- B r e m s M., *Die politische Integration ethnischer Minderheiten aus staats- und völkerrechtlicher Sicht*, Frankfurt am Main 1995.
- C a s a r o l i A., *Die Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa. Vorlesung anlässlich der Verleihung der Ehrendoktorwürde der juristischen Fakultät der Universität Parma am 17. 3. 1990*, w: *Schwarz-Dokumente*, Tl. 1, Mainz 1996, s. 435-445.
- C o p e l a n d M. S., *Minorities*, w: *The new Dictionary of Catholic Social Thought*, ed. J. A. Dwyer, Collegeville (Minnesota) 1994, s. 611.
- D a l y C. B., *Christmas Midnight Mass in Armagh, Homily*, w: *Egger-Dokumente*, s. 179-180, 182.
- F r o w e i n J. Abr., *Das Recht der Minderheiten als Herausforderung an die Verfassungsordnung des freien Europa*, w: *Das Minderheitenrecht europäischer Staaten*, Hrsg. J. Abr. Frowein, R. Hofmann, S. Oeter, Tl. 2, Berlin 1994, s. V-VIII.
- G r e n t r u p T., *Nationale Minderheiten und Katholische Kirche*, Breslau 1927.
- G ó r e c k i E., *Prawa mniejszości w stosunkach Kościół–państwo*, „Chrześcijanin w świecie” 1994, nr 2-3, s. 170-183.
- J a n u s z G., *Prawa mniejszości narodowych. Standardy europejskie*, Warszawa 1995.
- J o h a n n e s B., *Warunki polityczne porozumienia*, tłum. J. Heffner, w: *Lesiuk-Mniejszości*, s. 116-123.
- K a s p e r e k J., *Mniejszość niemiecka miała być pomostem pomiędzy naszymi narodami*, tłum. J. Heffner, w: *Lesiuk-Mniejszości*, s. 13-14.

- K i m m i n i c h O., *Autonomie*, w: *Katholisches Soziallexikon*, Hrsg. A. Klose, W. Mantl, V. Zsifkovits, Innsbruck 1980², kol. 205-209.
- K l o s e A., *Kleines Lexikon der Politik*, Wien–München 1983.
- K l o s e A., *Nation*, w: A. K l o s e, W. M a n t l, V. Z s i f k o v i t s (red.), *Katholisches Soziallexikon*, Innsbruck 1980², kol. 1854-1855.
- K u b i a k H., *Dylematy zasady samostanowienia*, w: *Europa państw – Europa narodów. Problemy etniczne Europy Środkowo-Wschodniej*, red. G. Babiński, W. Miodunka, Kraków 1995, s. 15-36.
- K u l i g A., *Mniejszości*, w: *Słownik polityki*, red. M. Bankowicz, Warszawa 1996, s. 156-157.
- K u r c z Z., *Mniejszość niemiecka w Polsce*, Wrocław 1995.
- K u ź n i a r R., *O prawach człowieka. Idee, instytucje, praktyka*, Warszawa 1992.
- K w a ś n i e w s k i K., *Socjologia mniejszości a definicja mniejszości narodowej*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 1(1992), z. 1, s. 9-61.
- L e s i u k W., *Duńsko-niemieckie doświadczenia w rozwiązywaniu problemów etniczno-narodowościowych na pograniczu z perspektywy polskiej*, Opole 1997².
- L e s i u k W., *Prawa człowieka a problematyka mniejszości narodowych i etnicznych w Europie Środkowowschodniej*, w: *O człowieku w człowieku – epokowa rola nauki, sztuki, techniki i klutury w urzeczywistnianiu tego wyzwania*, red. Z. Łomny, Opole 2000, s. 155-162.
- L e s i u k W., *Rozwój stosunków niemiecko-polskich sprawia, że jestem umiarkowanym optymistą*, tłum. J. Heffner, w: *Lesiuk-Mniejszości*, s. 132-134.
- L u c h t e r h a n d t O., *Nationale Minderheiten und Loyalität*, Köln 1997.
- M a s n o u i B o i x e d a R., *Carta sobre nacionalismes*, Barcelona 1996.
- M a t s c h e r F., *Der Schutz der Menschenrechte in Europa*, Reihe „Kirche und Gesellschaft” 1999, nr 264.
- M a z u r e k F. J., *Prawa człowieka w nauczaniu społecznym Kościoła (od papieża Leona XIII do papieża Jana Pawła II)*, Lublin 1991.
- M i c h a l s k a A., *Pracownicy-migranci jako „nowa” mniejszość narodowa*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa” 6(1997), z. 1, s. 115-127.
- N a g e l E. J., *Minderheiten in der Demokratie. Politische Herausforderung und interreligiöser Dialog*, Stuttgart 1998.
- P a n C., P f e i l B. S., *Die Volksgruppen in Europa: ein Handbuch*, Wien 2000.
- P i w o w a r s k i W., *Autonomia*, w: *Słownik katolickiej nauki społecznej*, red. W. Piwowarski, Warszawa 1993, s. 17.
- R a s c h o f e r H., *Selbstbestimmungsrecht und Völkerbund*, Köln 1969.
- S c h l e m b a c h A., *Prädigt bei der Europa-Wallfahrt des Karlsruher Katholikentages im Dom zu Speyer, 19. 6. 1992*, w: *Schwarz-Dokumente*, Tl. 2, Mainz 1996, s. 748-751.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych, *Mniejszości narodowe w Polsce. Informator 1994*, red. B. Berdychowska i in., Warszawa 1995.
- T o m a s z e w s k i J., *Mniejszości narodowe w Polsce XX wieku*, Warszawa 1991.

- T u r o w s k i J., *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin 1994.
- W i l l e b r a n d s J., *Die Einheit Europas und die Verpflichtung zum Engagement in der Ökumene. Referat auf der fünften Europäischen Ökumenischen Begegnung in Santiago de Compostela vom 13.-17. 11. 1991*, w: Schwarz-Dokumente, Tl. 2, Mainz 1996, s. 633-649.
- Ż a k A., *Mniejszości narodowe w nauczaniu społecznym Kościoła*, „Przegląd Powszechny” 1995 nr 2, s. 174-184.
- Ż e l a z n y W., *Mniejszości narodowe we Francji, etniczność, etnopolityka, etnosocjologia*, Tyczyn 2000.

RIGHTS AND OBLIGATIONS OF NATIONAL MINORITIES IN EUROPE

S u m m a r y

In the Church's social teaching the necessity is stressed to actually and efficiently protect the rights of national minorities within the frames of integral protection of universal, indefeasible and inalienable human rights. The Church, as a 'natural ally' of minorities, shows the importance of codifying and observing the rights of the mentioned ethnic groups for their existence and development, for their integration in the host state, for preserving the peace and for the integration of Europe. According to the Church's social teaching numerous social-political and cultural rights should be granted to minorities, without exempting their right to a just autonomy. Autonomy of national minorities is not tantamount to state sovereignty but it is defined in two dimensions: on the one hand it means granting considerable self-containedness and independence to minorities, and on the other, it is limited by the norms of God's law and of a just positive proof. This is why the Church's teaching, when it speaks about the autonomy of minorities – about their rights – at the same time it stresses their obligations and the necessity of being loyal to the host state.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: prawa mniejszości narodowych, prawa człowieka, prawo do słusznej autonomii, obowiązki mniejszości narodowych, lojalność grup narodowych.

Key words: rights of national minorities, human rights, right to just autonomy, national minorities' obligations, loyalty of national groups.